

מאמר מקורי

"שמרו על עצמכם שם בדרום": היפוך תפקידים בשיח שבין שדרני הרדיו החינוכי והמאזינים בזמן חירום

אלה בן עטר*

תקציר

המחקר הנוכחי הינו מחקר איכותני הבוחן שיח של שדרנים עם מאזינים ברדיו החינוכי "קול הנגב" במכללת ספיר (הסמוכה לשדרות) במהלך מבצע "עמוד ענן" (2012). תחנת הרדיו "קול הנגב" מופעלת בעיקר על ידי סטודנטים לתואר ראשון בתקשורת, שחלקם בחרו במהלך המבצע הצבאי להישאר ולהמשיך להפעיל את שידורי התחנה תחת אש. החידוש במחקר זה הוא בחינת השיח המשודר ברדיו מפרספקטיבה משולבת של תיאוריות מתחום התקשורת ותיאוריות מתחום החוסן. מתוך מדגם רחב של שעות השידור, שהתקיימו במהלך העימות הצבאי, נותחו השיחות שהתקיימו בשידור בין המאזינים לשדרנים. שאלת המחקר עסקה באופן שבו התבנית הרדיופונית (הפורמט) של תכנית שיחות עם מאזינים נתנה ביטוי לעקרונות החוסן במצב החירום. הבסיס התיאורטי והמתודולוגי לניתוח השיחות נבנה על חמשת עקרונות החוסן שגובשו על ידי הובפול ועמיתיו (Hobfoll et al., 2007). עקרונות אלו הם: הגברת הביטחון, רגיעה, מסוגלות, לכידות ותקווה. ממצאי המחקר מראים, כי המאזינים שעלו לשידור היו ברובם סטודנטים ממכללת ספיר (בעבר ובהווה), שבזמן הלחימה שהו מחוץ לטווח האיום, אך המשיכו להאזין לתחנת הרדיו באמצעות האינטרנט. השדרנים עצמם שידרו תחת אש ואיום ממשי לחייהם בכל תקופת המבצע במטרה לפעול למען חיזוק החוסן של מאזיני הרדיו החינוכי. הממצאים מצביעים, בין היתר, על כך שבו זמנית השדרנים רואים את עצמם כמחזקים את הקהילה של תושבי האזור ושל הסטודנטים ממכללת ספיר ומקבלים בעצמם תמיכה מקהל המאזינים הסטודנטים העולים לשידור. התמיכה והעידוד להמשיך בפעילות התחנה מגיעים בעיקר מהסטודנטים לשעבר הנמצאים מחוץ לטווח איום הטילים. ממצאי המחקר מדגישים את הפונקציה הדינמית האינטראקטיבית של תחנת הרדיו החינוכי, שבאה לידי ביטוי במערכת היחסים בין השדרנים לקהל המאזינים.

* ד"ר אלה בן עטר (ellabenasher@gmail.com) המכללה האקדמית ספיר

מבוא

מאז ומתמיד מתמודדים אזרחי ישראל עם מצבי לחץ על רקע ביטחוני. הפגיעה האפשרית בתושבים אינה שווה, אלא מושפעת מאזור המגורים, בעיקר מסמיכותו למוקדי העימות ולגבולות, וכן היא תלויה במצבים פוליטיים ומדיניים משתנים. בדרום הארץ, בעיקר באזור שדרות ועוטף עזה, קיים איום מתמיד של ירי רקטות וטילים מאז ראשית שנות ה-2000. מצב זה מציב בפני תושבי האזור ואנשי המקצוע אתגרים רבים בכל תחומי החיים: נדרשת מהם לא רק יכולת התאוששות מאירועים מסכני חיים, שחוזרים על עצמם בתדירות גבוהה, אלא גם פיתוח חוסן שיאפשר להם להמשיך בתפקוד נורמטיבי ולשמור על האיזון ועל שגרת חיי היום-יום חרף האירועים המפרים שגרה זו (Bonanno, 2004; 2005; Bonanno et. al., 2015).

מבצע "עמוד ענן", ששידורי רדיו במהלכו עומדים במרכז מחקר זה, נפתח ביוזמתה של ישראל ב-14 בנובמבר 2012 והסתיים ב-21 באותו החודש. למבצע קדמה הסלמה ניכרת בפעילות הטרור שהופעלה מרצועת עזה. בימי המבצע, נורו מהרצועה אל עבר ישראל 1,506 רקטות ויותר מחמישים פצצות מרגמה – בממוצע, כ-175 רקטות ביום, ובמהלכו הופעלה לראשונה מערכת "כיפת ברזל".

תחנת הרדיו החינוכי "קול הנגב", הממוקמת במכללת ספיר, סמוך לשדרות,¹ מאוישת בעיקר על ידי סטודנטים לתואר ראשון מהמחלקה לתקשורת, שלימודיהם כוללים בין היתר התמחות בתפעול תחנת הרדיו (שידור, הפקה, עריכה וטכנאות). לתחנת הרדיו החינוכי טווח קליטה מוגבל סביב המוסד החינוכי שבו היא ממוקמת. לא קיימים נתוני האזנה מדויקים², אך לפי המשובים המתקבלים באמצעות הרשתות החברתיות, ניתן להניח, כי מרבית המאזינים הם סטודנטים, אך חלקם הם גם תושבים של יישובי האזור. בשנים האחרונות, בעקבות ההתפתחות הטכנולוגית נוצר שינוי בהרגלי הצריכה של המאזינים לרדיו. ישנה עליה בשימוש באינטרנט על מנת להאזין לתחנות הרדיו השונות. לתחנה רדיו "קול הנגב" יש גם אתר אינטרנט פעיל, שבאמצעותו ניתן להאזין לשידורים חיים בכל מקום, בארץ ובעולם. במהלך המבצע הצבאי, הייתה עלייה משמעותית בכמות הגולשים שנכנסו לאתר התחנה על מנת להאזין לשידורים, והמכללה הכפילה את רוחב הפס כדי לאפשר גלישה לכמות רבה יותר של גולשים/מאזינים. האזנה באמצעות האינטרנט אפשרה לסטודנטים, שעזבו את האזור, להמשיך ולהאזין לשידורים גם אם היו מרוחקים מטווח הקליטה של התחנה.

כחלק מהמדיניות המוצהרת של התחנה, ניתן לשדרניה חופש בתכנון השידורים ובהפקתם. חופש זה בא לידי ביטוי בבחירת הסגנון המוזיקלי, בתוכן הדברים, ובאופי התוכניות. הפיקוח של "קול ישראל" מתמקד במקצועיות ובשפה תקינה.

בשמונת ימי מבצע "עמוד ענן" הושבתו הלימודים במכללת ספיר, והסטודנטים לא חויבו לאיש את תחנת השידור. למרות זאת, כעשרים סטודנטים, כמה סטודנטים לשעבר (בוגרים שהתנדבו לשדר בימי הלחימה), וכמה שדרנים מהקהילה נשארו להפעיל את התחנה. בעימות זה כבר היו לתחנת הרדיו נוהלי חירום ומסורת מימי "עופרת יצוקה" (דצמבר 2008 - ינואר 2009), ואלה שימשו את השדרנים והינחו אותם כיצד לפעול. השדרנים ניסו לענות על מה שהם הניחו כי אלו צורכי הקהילה

בשעת חירום, באמצעות דיווחי חדשות, השמעת מוזיקה מתאימה, הנחיות להתנהלות בחירום, העברת הודעות שוטפות, שיחות עם מאזינים וגם שיתוף ברגשותיהם ועידוד המאזינים להתקשר לאולפן ולחלוק את חוויותיהם.

האם תאם תוכן השידורים את עקרונות ההתערבות המידית במצבי חירום ומשבר? האם תחנת רדיו חינוכי יכולה לסייע לתושבי האזור להתמודד במצבי איום ביטחוני? מטרתו של מחקר זה לבחון את תפקידו של הרדיו החינוכי בהקשר של חוסן בשעת חירום באמצעות פורמט הרדיו - שיחות עם מאזינים.

שיחות עם מאזינים

מדי יום ביומו, מופעלים בעולם כשני מיליארד מקלטי רדיו, ומספרם של המאזינים גדול מזה של צופי הטלוויזיה ואף מזה של גולשי האינטרנט. כניסתם של הטלפונים החכמים לחיינו מאפשרת לצרוך תכני תקשורת בכל מקום, בין היתר תכנים של רדיו, וכך אמצעי תקשורת ותיק זה עדיין רלוונטי ובעל נוכחות חשובה (כרמל, 2009). דו"ח חדש שפורסם לאחרונה בארצות הברית (Fitzgerald, 2015) מצא שבקרב מבוגרים בני 18-34 שיעורי ההאזנה לרדיו גבוהים משיעורי החשיפה לכל כלי תקשורת אחר. בישראל, יותר משני שלישים מהאוכלוסייה הבוגרת (לפחות 2.6 מיליון בוגרים) חשופים לרדיו, וכל מאזין מקשיב לו לפחות שעהיים ביום. סקר TGI שפורסם ביולי 2016 חושף ששיעור ההאזנה הכללי לתחנות הרדיו בישראל עומד על 70.7% במחצית הראשונה של 2016. נתונים אלו אינם כוללים ילדים ובני נוער, כך שמספר המאזינים האמיתי גבוה הרבה יותר (לימור ונוה, 2007; מן ולב-און, 2014; כץ, 2016).

לרדיו יתרון בהשוואה לשאר אמצעי התקשורת, דווקא בהיותו מדיום אגבי, משני (secondary medium), שמאפשר לנו לבצע עוד פעולות בזמן ההאזנה (Starky & Crisell, 2009). הרדיו מלווה אותנו אפוא כטפט אוראלי בכל זמן נתון, והוא טבעי בעינינו כל כך עד שקשה לנו להבין את תרומתו לחיינו (לביא, 2011).

הרדיו הוא גם זירה של תכנים פופולאריים, שקולותיהם של האנשים ה"פשוטים" יכולים להישמע בה לצד קולותיהם של מומחים. תכנית רדיו שמעלה מאזינים לשיחה עם המגיש היא פורמט רדיופוני פופולארי. לכל תכנית אופי הגשה משלה: מגיש דעתן עשוי להתווכח על סוגיות בוערות, מגיש אחר ייעץ בתחום מסוים (כלכלי, פסיכולוגי, תרבותי), ושלישי יהיה "החבר הטוב מהרדיו" ויאפשר למאזין לשפוך את לבו ולבטא את רגשותיו (לביא, 2011). הדו-שיח בין השדרן למאזינים והשידור החי, מעצימים את תחושת השותפות בין המאזינים היחידים ותורמים להפיכתם לקהילה (אשורי, 2011). כך, השיחות עם המאזינים בשידור חי עונות על הצורך של הקהל להביע את עצמו ולהגיב לאירועים ולתכנים המשודרים בזמן אמת ובכלל זה במצבי חירום. שיחות אלו מייחדות את הרדיו מכלי תקשורת אחרים, כדוגמת העיתון והטלוויזיה (אשורי, 2011; גון-גרוס, 2003; לב-און, 2013; Larsen, 2000; Douglas, 2004; Kurpius & Mendelson, 2002). ליבס (Liebes, 1998) מתארת שלושה ימים של מרתון אסונות עם ההתפוצצות של אוטובוסים בירושלים ותל אביב (מרץ

1996). עדויות האנשים הפשוטים מהרחוב ששודרו בגל הפתוח בתחנות הרדיו הקדימו את תיאורי העיתונאים ודיווחי אנשי המקצוע. ראיונות חוויה אלו הפכו לז'אנר לגיטימי בתקשורת וקיבלו לגיטימציה כפורמט קבוע במצבי חירום.

חוקרים שביקשו לבחון את מבנה השיחות ברדיו ואת מטרתן מצאו, כי בכמה מן התכניות נדמה כאילו השיחות המשודרות הן שיח טבעי ויום-יומי (natural discourse). דפוס ייחודי זה של שיח טבעי באמצעי תקשורת דומה לאינטראקציה בין-אישית שמשמשת בהקשרים חברתיים יום-יומיים בשיחות חולין (חמו, 2015; Schegloff, 1999). ההבדל הבסיסי ביותר שצינו החוקרים בין שיח טבעי לשיחות הרדיו הוא במיצוב הלא שוויוני מלכתחילה של השדרן ושל המאזין מתוקף היותם של השדרנים ברדיו מנהלי השיחות עם המאזינים: הם מחליטים מי עולה לשידור, כמה זמן יקבל כל מאזין, אילו שאלות יופנו כלפיו ומתי תסתיים השיחה. השיח הלא שוויוני מאפיין במיוחד את פורמט שיחות הייעוץ. הטצ'בי (Hutchby, 1996), שחקר שיחות רדיו בבריטניה, הדגיש במחקרו באמצע שנות התשעים את היעדר השוויון בין המנחים למאזינים וטען שתכניות הייעוץ ברדיו הן חלק ממוסד חברתי ששומר על היררכיה של תפקידים בשיחה. במחקרו בחן, בין היתר, את הדרכים המשמשות את השדרנים למילוי פונקציה הכוח בשיח מוסדי זה. גם קופפרברג וגרין (Kupferberg & Green, 2008), שחקרו שיח של מאזינים בתכניות ייעוץ, הגיעו למסקנה דומה, אם כי במקרה זה נוספו לבעלי הכוח בשידור גם אנשי המקצוע, הנמצאים לצדו של השדרן. בניגוד לחוקרים אלה, מצאה כתריאל (Katriel, 2004) שבתכניות רדיו עם מאזינים השיחות מתקיימות מתוך תחושת שוויון בין המשתתפים. במחקרה על מטלפנים בנושאים פסיכולוגיים, היא מצאה שחוסר התכנון בשיחות נותן חוויה של ספונטניות וחופשיות, הן למתקשר והן למאזינים (כתריאל, 1999). זאת ועוד, בתכניות הרדיו המטלפנים אינם נמצאים באולפן בגופם, אלא מדברים מביתם או ממכוניתם. בכך, שיחה זו נבדלת משיחה מוסדית, שמתאפיינת כשיחה בין אדם פרטי לנציג ממסד ומתנהלת בדרך כלל פנים אל פנים, למשל בביקור אצל רופא.

לאחרונה, בעקבות התפתחות הטכנולוגיה, תחנות רדיו ושדרניהן מתחברים למאזינים גם דרך הרשתות חברתיות, וכך מתאפשרת אינטראקציה מקוונת לצד השיח המשודר. התקשרות זו, שמאפשרת לכל מאזין לתקשר עם התחנה ועם השדרנים באופן מידי, פומבי ומתועד (לאור, 2015), מגבירה עוד יותר את הקשר המידי והאישי בין התחנה למאזיניה (Bonini, 2014; Spangardt et al., 2016). אינטראקציות מקוונות אלה הולידו תופעות חדשות במבנה ובמיצוב של השותפים לשיח באמצעי התקשורת (Hutchby, 2014). כך למשל, בניגוד לעבר, אז קבע הטצ'בי שהשיח ברדיו הוא שיח מוסדי באופיו (Hutchby, 1996, 2005), לאחרונה טען החוקר שהתפתחותם המהירה של אמצעי התקשורת המקוונים שיטחה את ההיררכיות החברתיות והגבירה את השוויון בקשר בין שני הצדדים בכלי התקשורת (Hutchby, 2014).

נראה אפוא, שהגבול בין שיחת יום-יום לאינטראקציה מוסדית אינו מוחלט (Katriel, 2004). במחקר הנוכחי אין מדובר בפורמט של שיחות ייעוץ עם איש מקצוע, אלא בשיחות בין סטודנטים

שדרנים לסטודנטים מאזינים, אשר משתפים אחד את השני באירועי השעה. כלומר, אופי השיח בשיחות משודרות אלה הוא שיויוני - למרות הבדלי התפקידים.

רדיו בחירום

בעתות חירום ומלחמה, לרדיו יש תפקיד מרכזי חשוב במתן שירות לאוכלוסייה, שכן הוא מאפשר נגישות, זמינות, מיידיות ודיווח חי מהשטח. זאת ועוד, בזמן משבר, אזרחיה של מדינה דמוקרטית מניחים בצד מחלוקות פנימיות ומתאחדים כדי להתמודד יחדיו עם המשבר כאילו "התכנסו סביב הדגל". כך היה למשל בימי מלחמת המפרץ (1991), אז התאחדו "קול ישראל" ו"גלי צה"ל" לצורך שידורים משותפים, שהבליטו את יתרונותיו של הרדיו, ובעיקר את יכולתו למסור מידע מיידית, עדכנית וחי ולקשר בין אנשים בחברה. מסיבות אלה, שדה המחקר בוחן כיום את תרומתו של הרדיו במצבי חירום על אף ההתפתחות הטכנולוגית המואצת. במצבי חירום, שידורי התקשורת הם מקור עיקרי למידע בשאלות דחופות כגון "מה?" "מתי?" ו"היכן?", רבים נחשפים להם, הסיקור המרובה והמקיף מאפשר למאזינים לחוש חלק מקהילה. זאת ועוד, בעת מצוקה קהילות מקומיות נוטות להתאחד והקשרים החברתיים מתחזקים ומתמזגים באתוס הלאומי ההרואי (ליבס ופרוש, 2006; חרמוני, לבל וצוריאלי, 2011; נייגר, מאירס וזנדברג, 2009).

ספרות המחקר העוסקת בראיונות המשודרים מבחינה בין ארבע תת-סוגות (מונטגומרי, 2012): ראיונות עם כתבים, שעיקרם דיווח או פרשנות; ראיונות עם מומחים לצורך הסבר ויידוע; ראיונות עם בעלי תפקיד האחראים להחזרת התפקוד בשגרה ששובשה; ראיונות עם אנשים "רגילים", המושפעים מהאירועים החדשותיים ומדווחים על השפעת האירועים.

בשעת חירום, פנייתם של המאזינים לרדיו כדי לשתף ברגשותיהם ובאירועים מחייהם גוברת בהשוואה לימי שגרה, בשל הצורך לחלוק עם האחרים את המצבים מפרי השגרה ולחזור לאיזון (הומאוסטזיס) מחודש. קבלה אמפטית של רגשות (במקרה של הרדיו, בין השדרן למאזין), מחזקת בדרך כלל את הרכיב החיובי הקשור בהסתגלות ובפיתוח חוסן נפשי, ובכך תבנית רדיופונית זו נעשית חלק ממערך התמיכה בזמן חירום (גילת, 2013; לביא, נוטמן-שורץ ודקל, 2015).

תפקוד זה של אמצעי התקשורת מזמין התבוננות בהם גם מהכיוון של התחום הפסיכו-חברתי, שבו התפתחו תיאוריות שעוסקות בחוסן במצבי לחץ וחירום. מהמחקרים המעטים שנעשו עד היום בנוגע לתפקידו של הרדיו כבונה מערכות תמיכה מעל גלי האתר וכמי שביכולתו להשפיע על התפיסה של התושבים את עוצמת המשבר, בולט מחקר שנערך בעקבות שריפות הענק באוסטרליה (Cohen, Hughes, & White, 2007). את אוסטרליה מאפיינים מרחבים פתוחים בריכוז אוכלוסייה נמוך יחסית ויש בה חוות חקלאים שמרוחקות זו מזו מרחק עשרות קילומטרים. במהלך השריפות הגדולות, נחוץ היה לעדכן את החוות הסמוכות למוקד השריפה כדי שיפעלו בזמן אמת, ישתלטו על האש ולא יאפשרו את התפשטותה. תחנת הרדיו הארצית של אוסטרליה לקחה על עצמה את תפקיד הגורם המעדכן בנוגע להתפשטות השריפה והדגישה את חשיבות הקשר בין אמצעי התקשורת לקהילה. מעל גלי האתר עודכנו, אפוא, התושבים בנעשה וקיבלו הנחיות לגבי דרכי התגוננות

ופעולות שעליהם לנקוט (Cohen, Hughes, & White, 2007; Hall, 2011). במצבי חירום, אמצעי התקשורת הם אפוא כלי חשוב ביותר להעברת מידע לציבור. עם זאת, שימוש לא נכון בהם – שמקורו באופיו הרצוף והתחרותי של השידור – עלול להביא לידי הקצנה ודרמטיות באופי השידור ולחיפוש אחר סנסציות, העלולות לפגוע בחוסן.

עקרונות התערבות פסיכו-סוציאלית בעת אירוע טראומטי ולאחריו

הקשר בין מדיה וטראומה זכה בתקופה האחרונה למחקר נרחב (למשל: Medina, 2014; Zelizer, 2011; Kampf, & Liebes, 2013). התקשורת משמשת כבמה לסוג של עדות מרחוק לסבלם של אחרים. אמצעי תקשורת המודרנית מגדילים את חווית הטראומה משום שהצופה המזדהה חש "על גופו" את הסבל המתקיים במקומות שונים בעולם. השדרנים המדווחים על האסונות מציגים תמונות עגומות, וחושפים למצבים המעוררים טראומה (Pinchevski, 2015). התחושות העולות בצופה/מאזין בעת הצפייה או ההאזנה לדיווחי החדשות עלולים לגרום לסימפטומים פוסט-טראומטיים עבור אנשים שחוו בעבר חוויות קשות. לפיכך, מתחזקת הטענה בדבר החשיבות שהשידורים יהיו עם מסרים בוני חוסן.

רוב המחקרים עוסקים בהשפעתה של הטלוויזיה על הצופים באמצעות האפקט הוויזואלי. ייחודו של הרדיו הוא בצמצום החשיפה הרב חושית, ופנייה לחוש אחד בלבד – שמיעה. אומנם טווח זה מתווך על ידי תיאורים עשירים ומפורטים של השדרנים לגבי ההתרחשויות, אך עדיין אין חשיפה למראות הקשים של אירועי אסון. לפיכך, הדיון בשידורי החירום ברדיו אינו מתמקד בקשר בין המדיה והטראומה, אלא פונה לכיוון תיאוריות החוסן.

המחקר הנוכחי יוצא מתוך **הגישה הסולוטוגנית** (Antonovsky, 1987; 1996), הרואה באירועי לחץ חלק בלתי נפרד משגרת חייו של האדם ומבקשת להבין כיצד בני אדם מתמודדים במצבים שהאיוון מופר בהם. הגישה רואה בהשפעותיה של החוויה הטראומטית תהליך שאדם עובר כשהוא נחשף לאיום, שכן כדי להתמודד עם האתגר של הסתגלות וצמיחה, הוא מגייס מיומנויות התמודדות טבעיות (ברגר ואושפיז, 2005; קמחי ואשל, 2010). תהליך זה מסייע לו להפחית את תגובות הלחץ ולשמור על בריאותו הגופנית והנפשית גם אל מול מצבי חיים מלחיצים וחוויות שליליות (Sagy & Braun-Lewensohn, 2009). מחקר שנעשה על בסיס גישה זו, בוחן אילו משאבים מספקים לאדם השקפת עולם קוהרנטית (עקיבה) שלפיה העולם הוא מקום הגיוני וסביר, שאפשר לנהל ניהול רגשי ותועלתני ושקיימות בו רציפות, משמעות ומובנות (שגיא, 2014). משאבים אלו מאפשרים לו להתמודד באופן מיטבי (Antonovsky, 1987, 1996) עם החוויה הקשה.

גישה נוספת שעוסקת ביכולת להתמודד במצבי משבר היא **המודל הרב-ממדי BASIC-PH** שהציע להד (Lahad, 1997, 2000). לפי מודל זה, לכל אדם סגנונות התמודדות מועדפים וכוחות פנימיים – משאבי התמודדות – שהוא מגייס במצבי לחץ. לכל אדם סגנון ייחודי, צירוף של שש צורות התמודדות: (א) אמונה וערכים (Belief) – דימוי עצמי, תקווה ומערכת אמונות; (ב) רגש (Affect) –

משאבים רגשיים אישיים ובין-אישיים, מילוליים ובלתי מילוליים; (ג) חברה (Social) – תחושת שייכות, מילוי תפקיד, רצון להיות חלק מקבוצה ולפעול בתוכה ולמענה ושאיבת כוחות מתחושת שייכות למערכת ולארגון; (ד) דמיון (Imagination) – שימוש בפנטזיה, בהסחת דעת, ביצירתיות, באלתור ובהומור; (ה) קוגניציה (Cognition) – שימוש בהיגיון, צורך לאסוף מידע ולעבדו מתוך חשיבה על חלופות ועל סדרי עדיפויות, למידה מניסיונם של אחרים וחשיבה רציונלית; (ו) גוף (Physiology) – שימוש במנגנונים של עשייה, פעילות, מנוחה והפוגה. כל סגנון, או צירוף של כמה סגנונות יחד, מאפשר לאנשים לפתח חוסן ויכולת להתמודד עם מצבי לחץ.

בעקבות אסון התאומים (2001), יזם החוקר האמריקני סטיבן הובפול (Hobfoll) כינוס של יותר מעשרים מומחים מרחבי העולם לדיון משותף במסקנות הטיפול באוכלוסיות שלמות שנפגעות מאסון. בשנת 2007 פרסמה קבוצת החוקרים שנענתה להזמנתו מאמר מפתח שמסכם את תובנותיהם המשותפות (Hobfoll et al., 2007). צוות המומחים הבין-לאומי אמנם לא הגיע לקונצנזוס מבוסס ראיות בנוגע לכלל השיטות היעילות לטיפול בפרט ובקהילה בשלבי הפוסט-טראומה בטווח המיידי והבינוני, אבל מתוך הניסיון שהצטבר בעולם לאחר אסונות רחבי היקף, זיהו החוקרים **חמישה עקרונות** לקידום חוסן, שיעילים מעבר להבדלים באופיו, בהיקפו ובהקשרו של האסון. חמשת העקרונות יוצגו כאן מתוך התייחסות לזיקתם האפשרית לתפקידם של אמצעי התקשורת.

1. הגברת הביטחון – כדי להגביר את החוסן יש לחזק את תחושתו של הפרט שהוא בר-הגנה ושביכולתו לקבל מידע בנוגע לאחרים המשמעותיים לו, להזים שמועות ולהיעזר בתקשורת לקבלת מידע אמין. התקשורת יכולה להגביר את תחושת הביטחון בקהילה באמצעות כיסוי תקשורתי שמעביר לציבור דיווח מעודכן על המתרחש, באמצעות הזמנת שמועות (בייחוד לנוכח התפתחות הרשתות החברתיות, שבהן מועבר מידע ללא בקרה וסינון) ובאמצעות העברת מידע מסמכות רשמית ותחמימה של האיום (מקוויל, 2011; נוסק ולימור, 1995).

2. הגברת תחושת הרגיעה – להגברת החוסן חשובה היכולת להרגיע את הביטויים הגופניים של המצוקה ולהתמודד בהצלחה עם מחשבות ועם רגשות שליליים. בהקשר זה, אמצעי התקשורת יכולים לתווך חדשות, אבל על הפרט לדעת כיצד להשתמש בהם שימוש מושכל ומבוקר כדי להתעדכן בלי להעצים את החרדה. לימוד עצמי של כישורים, כמו שמחה, הומור, עניין ורגשות חיוביים וכן אימון בהם, יכולים להרחיב את הכלים ולייעל את התמודדותו של הפרט עם הקושי. החוקרים מציינים את המוזיקה כמאפשרת פורקן של מתחים, שחרור והרגעה (Booth, 2010; Hutchinson, 2012).

3. הגברת תחושת המסוגלות – במצבי חירום ואיום חשוב להחזיר את תחושת המסוגלות העצמית והקולקטיבית ואת האמונה שאפשר להתמודד עם הקשיים. תפיסת מסוגלות עצמית גבוהה מאפשרת לפעול גם במצבי קושי, אם האדם מעריך שהמשימה חשובה (קס, 2012; קפלן ועשור, 2001). כדי לחוש מסוגלות עצמית, אדם זקוק לשותפים שיוכל לשתף עמם פעולה או להצטרף אליהם במטרה לפתור את הבעיות הנמצאות מעבר להישג ידו.

4. הגברת הלכידות החברתית – חיבור חברתי, מתן תמיכה הדדית וקיום "ביחד" בין חברי הקהילה, מאפשרים לשמר מבנים חברתיים וכך לשמור על הכללים והסדר שנהגו בחברה לפני

המשבר. הלכידות נמדדת קודם כול בהיעדר קונפליקטים חמורים בין חברי הקהילה או בין קבוצות בה. לכידות קהילתית משפיעה ישירות על מצבם הפסיכולוגי של פרטים בכך שהיא משפרת את יציבותם הנפשית (לב-שדה, 2003).

5. מתן תקווה – תחושת התקווה מבטאת תהליך נפשי פעיל שמתעורר כדי להתמודד עם איום (Snyder, 2000). התקווה מעוררת ציפייה ולכן גם מכוונת פעולה – כדי שהתוצאות יהיו טובות ככל האפשר. אופטימיות היא תכונה נלמדת, והיא מתחזקת כשהפרט קורא תיגר על חשיבה קטסטרופאלית מוגזמת ומחליף אותה בשאיפות מציאותיות ובחשיבה מבוססת עובדות, שאינה מתעלמת מהבעיות אבל יכולה גם לצפות את פתרונן (Levi et al., 2012). בהקשר זה, יש ערך רב לשירותים קהילתיים שתומכים ברגשות אופטימיים ומחזקים את האמונה שאפשר להחזיר את החיים למסלול תקין (מרגלית, 2014). הובפול ואחרים (Hobfoll et al., 2007) טוענים, שמסר של תקווה מיד לאחר אירוע טראומטי תורם רבות ליכולתם של נפגעים "להתארגן מחדש".

כיצד באים לידי ביטוי חמשת עקרונות ההתערבות הללו בשיחות המתקיימות עם מאזינים ברדיו בשעת חירום? עד היום, הוצגו עקרונות אלו ברמה תיאורטית אך לא תורגמו לרמה המעשית בהקשר של אמצעי התקשורת. השאלה העיקרית שנבחנת במאמר זה היא: כיצד קיומם של מרכיבי החוסן שתוארו לעיל באים לידי ביטוי במערכת היחסים בין השדרנים למאזינים בזמן איום ביטחוני?

שיטת המחקר

שאלות המחקר:

1. אילו מרכיבי חוסן (שתוארו בהרחבה על ידי הובפול ועמיתיו (Hobfoll et al., 2007) באו לידי ביטוי בשידורי הרדיו החינוכי "קול הנגב" בזמן איום ביטחוני מתמשך?
2. כיצד מרכיבי החוסן קיבלו ביטוי ספונטני או מובנה בשיח עם המאזינים? ובאיזה אופן האיום המיידי והממשי על חייהם של השדרנים מצא ביטוי בשיח הספונטני בשידור?
3. כיצד השיח עם המאזינים במצבי חירום הביא לידי ביטוי פרקטיקות דיאלוגיות של שיתוף ושיוויון בשיח או של סמכות וכוח?

השערות המחקר:

1. בשידורי החירום יימצאו תכנים הקשורים לחמשת עקרונות ההתערבות המיידית במצבי איום: ביטחון, רגיעה, מסוגלות, לכידות ומתן תקווה (Hobfoll et al., 2007).
2. בשיח הספונטני של השדרנים יימצאו היגדים המגבירים את מרכיבי החוסן השונים ויימצאו היגדים הפוגעים בתחושת החוסן. האיום הפיזי שחווים השדרנים יקבל ביטוי בשכיחות הופעתם של היגדי הפוגעים בחוסן.
3. קבוצת השייכות החברתית והגיאוגרפית ממנה מגיעים המאזינים העולים לשידור תשפיע על המסרים המועברים בשידור ועל מערכת היחסים שנוצרת בין השדרן למאזינים.

המחקר מבוסס על הפרדיגמה הפנומנולוגית, העוסקת בחקר החוויה האנושית באמצעות מידע שנאסף משדה המחקר. זהו מחקר איכותני, שמתבסס על ניתוח תוכן של טקסטים שהפיקו שדירני תחנת הרדיו "קול הנגב" במכללת ספיר (הסמוכה לשדרות) בזמן שידורי החירום בתקופת מבצע "עמוד ענן". חומרי המחקר נאספו מארכיון שידורי התחנה.³ כל ההקלטות מקוריות והתקבלו לצורכי המחקר בשלמותן.

תקופת המחקר: מבצע "עמוד ענן" נפתח ביוזמתה של ישראל ב-14 בנובמבר 2012 והסתיים ב-21 באותו החודש.

מהלך המחקר: ניתוח השיחות שהתקיימו בתכניות הרדיו במהלך המבצע הוא חלק ממחקר רחב, שבו נותחו שידורי הרדיו במצבי חירום (מחבר, 2016). במהלך המבצע, התקיימו 24 שיחות עם מאזינים. כל המאזינים היו סטודנטים בהווה או בעבר במחלקה לתקשורת במכללת ספיר, והשדירנים הם שהתקשרו אליהם ביוזמתם כדי שיחלקו חוויות ממצב החירום.

ניתוח הממצאים: תוכן השידורים סווג לחמש תמות מרכזיות מנקודת המבט של הגישות הפסיכו-סוציאליות שתוארו לעיל, ובעיקר הטיפולוגיה של הובפול ואחרים (Hobfoll et al., 2007). תמות אלו נבחנו בהקשר למערכת היחסים בין השדירנים למאזינים. חמש התמות היו הגברת הביטחון; הגברת תחושת הרגיעה; הגברת תחושת המסוגלות; הגברת הלכידות החברתית; ומתן תקווה.

היבטים אתיים: מכיוון שמדובר בבמת תקשורת ציבורית, לא עלתה במחקר זה שאלה של אתיקה וחסינות הטקסט שנותח. עם זה, לאורך ניתוח הממצאים לא צוינו שמות השדירנים והמאזינים, אלא רק התאריך שבו נאמרו הדברים והאות הראשונה של שמם. בדרך זאת, נשמרה פרטיותם ולא נדרש אישור הסכמה אישי מכל שדירן ושדירן לניתוח הטקסט.

הממצאים

רקע

בשמונת ימי הלחימה של מבצע "עמוד ענן", כשהושבתו הלימודים במכללת ספיר, לא חויבו הסטודנטים לאיש את התחנה, אבל היו שבחרו לעשות זאת (20 סטודנטים, כמה בוגרי המכללה וכמה שדירנים מהקהילה). בניגוד לימי שגרה, אז משדרת התחנה ברצף שלוש שעות בבוקר (00:00--10:00) ומשעות הצהריים (13:00) ועד חצות, בימי המבצע שידרה התחנה מ-00:07 עד חצות שידורים חיים ורצופים, שלוו כל העת בדיווחים על המתרחש, בהנחיות מפיקוד העורף ובראיונות עם נציגי הקהילה ועם אנשי מקצוע. בניתוח השיחות ששודרו, נמצאו חמש תמות עיקריות: (א) ספיר זה הבית; (ב) דרכי יצירת סולידריות בשידור החי; (ג) תחושות ורגשות בעקבות הלחימה; (ד) חייבים להיות אופטימיים; (ה) תפקוד תחת אש.

א. ספיר זה הבית

בכל השיחות עם המאזינים חזר המוטיב המדמה את מכללת ספיר בכלל ואת תחנת הרדיו בפרט לבית בעל מאפיינים של מקום מוגן ובטוח לעומת המרחב החיצוני המאיים. הסטודנטים, הן השדירנים והן המאזינים, השתמשו במטפורת הבית כדי לתאר את יחסם אל תחנת הרדיו: "ספיר זה הבית",⁴ "אגב בתים, המקום הזה [תחנת הרדיו] הפך להיות סוג של בית, כרגע הוא בית ראשון"⁵

בעניין היחס לתחנת הרדיו ומקום לימודיהם חלקו המאזינים והשדרנים תחושה דומה. אחד המאזינים נתן לשדרן תפקיד: "תשמור על הבית, אני סומך עליך".⁶ בתמה זו, זוהו בקרב השדרנים, נוסף על העיקרון של תחושת הביטחון של הובפול, גם שלושה סגנונות התמודדות מתוך המודל הרב-ממדי של להד: קוגניטיבי (Cognition), חברתי (Social) ופעילות פיזית (Physiology). כדי להדגיש את תחושת הביטחון שחווים האנשים שנשארו באזור, למרות ירי הרקטות, שיתף אחד השדרנים בתחושותיו האישיות על הסכנה: "נקרעתי בין הרצון שלי להגיע לפה, ואני מודה, לבין הפחד האמיתי להגיע. ואני חייב להגיד לך שאיך שהגעתי, איך שראיתי שעברתי את שערי המכללה, אמרתי 'הגענו הביתה'". זה הייתה התחושה שלי כאילו שהגעתי למקום שאני צריך להיות בו עכשיו, שזה הדבר הנכון".⁷ חוקרים מכנים שימוש מרובה באותה מטפורה או במטפורות רבות מאותו התחום "אשכול" או "צביר מטפורות" (Metaphor clusters) (קופפרברג וטבק, 2014; Cameron & Stelma, 2007). בצבירי מטפורות, מטפורה אחת חוזרת ומודגשת בטקסט, מה שמלמד על החשיבות שהדוברים נותנים לנושא שהמטפורה מתארת. האומנם תחנת השידור ועוטף עזה הם בית בטוח לסטודנטים? כאן צביר המטפורות מעלה שאלה בנוגע לקיומם של רבדים חבויים, נסתרים, שיש בהם שאלה או אולי ספק שייתכן שהדוברים עצמם אינם מודעים להם. כך, למשל, תיארה אחת המאזינות את הרגשתה בנוגע לתחושת הביטחון שיש ברדיו. היא ציינה עד כמה הייתה רוצה לשהות יחד עם השדרנים, אבל עם זאת העלתה את החשש ואת הפחד מהנסיעה: "תאמינו לי, ברדיו הרבה יותר בטוח, הכי בטוח להיות בתחנה, הבעיה היא שכולנו יודעים שהנסיעה עצמה - היא הפכה להיות מאוד מפחידה בכבישים [...] זה הדבר היחידי שמונע ממני לבוא".⁸

חלק גדול מהשיחות עם המאזינים עסק בהחלטתו של כל אחד ואחד מהם היכן לשהות בתקופת העימות הצבאי. הלימודים במכללה כאמור הושבתו, ולכן כל אחד מהסטודנטים יכול היה לחזור לבית הוריו ולהתרחק מטווח הרקטות, או להישאר באזור. בכל שיחה עלתה אפוא השאלה היכן המאזין נמצא ומה היו הגורמים להחלטתו, ונעשתה השוואה בין האזורים בארץ ומידת הסיכון שהמאזינים נמצאים בה. כך, למשל, עלתה לשידור סטודנטית שגרה בנס ציונה: "אני בנס ציונה גם עם פיצוצים וטילים [...] עיר האורות [...] אני בדיוק פה בנסיעה ושמענו בומים לא מוסברים".⁹ סטודנטית אחרת, שחזרה לירושלים, תיארה את האזעקה שהייתה שם זמן קצר לפני שעלתה לשידור: "ירושלים עברה לחזית".¹⁰ המצב הביטחוני החדש באזורים שלא חוו אותו קודם לכן חייב התארגנות מותאמת של הרשויות ושל האזרחים לטיפול במצבי חירום. התארגנות כזאת של המערכות המוסדיות והקהילתיות הייתה קיימת תקופה ארוכה באזור הדרום, אבל בשאר חלקי הארץ היא הייתה בחיתוליה. כך היה לתושבי הדרום דווקא יתרון יחסי בכל הנוגע לסדר וארגון.

המרחק הפיזי בין השדרן הנמצא באזור האיום לבין המאזינים הנמצאים במקומות אחרים בארץ, גושר באמצעות שיחה קלילה שמצאה את החיבורים הרופפים בין השניים. השדרן שאל את המאזין שעבר לגור במרכז לאחר סיום לימודיו איך הוא מסתדר בתל אביב, והמאזין ענה: "קשה לצאת מהבועה של ספיר כי ספיר זו חממה".¹¹ אף שבאזור של מכללת ספיר היו בזמן זה אזעקות וירי רקטות, ראו הסטודנטים במכללה "חממה". מתוך השיחות יכולה הייתה לעלות גם השאלה איפה מוטב או כדאי לשהות. התשובה לשאלה קיבלה ביטוי בדברי אחת המאזינות, שהבטיחה לחזור לספיר

בימים הקרובים, בעודה מדמה חזרה זו במטפורה אקטואלית של מלחמה: "אני משגרת את עצמי בימים הקרובים בחזרה".¹²

בית מתקשר בדרך כלל לחוויית ביטחון של הגרים בו. מלחמה מטבעה יוצרת תחושות של חוסר ביטחון. כחלק מאופיו של השידור ברדיו השדרנים הופכים תמונות ותחושות למילים, במטרה לתאר למאזינים את המציאות כמו שהם רואים אותה. מדובר בתיאור רווי פעילות פיזית, שמאפיינת מצבי לחץ, חלקו כולל פעלים שמתארים בריחה ומנוסה, וחלקו פעלים של קפיאה והיעדר תנועה. תיאורים אלה בשיחות כללו מסרים שעלולים לפגוע בחוסן. לעתים גם השדרנים עצמם הביעו חשש מהאיום: "אל תגיעו לפה, זה מסוכן, אני לא צוחק, זה לא צחוק, יורדים קסאמים בכל האזור. אתה יודע מה? יותר מסוכן בדרך לפה מאשר להיות פה".¹³ היגדים כאלו בשיחות עם המאזינים מבטאים את הקושי של השדרנים לשמור על מסרים חיוביים בנוי חוסן כשהם עצמם מתמודדים עם איום ממשי על חייהם ואולי גם חשים אחריות לחייהם של אחרים.

ב. דרכי יצירת סולידאריות בשידור החי

תמה זו עסקה בלכידות ובחברות בין הדוברים. זוהי הסגנון החברתי (Social על פי להד), שבו ניתן דגש לשייכות, לארגון החברתי ולדאגה הדדית בין חברי הקבוצה, בדומה ללכידות ברכיבי החוסן של הובפול. תמה זו כוללת את היחסים הבין-אישיים החבריים העולים מהשיחות בין השדרן למאזינים. ניתן לראות, כי מדובר בשיחות חבריות, שכוללות ביטויים של קרבה ואינטימיות ומובעת בהן דאגה זה לשלומי של זה: "אוהב אותך אחי"¹⁴ "מה הולך אחי? הכול טוב?"¹⁵ "מה נשמע חברים?"¹⁶ אחד המאזינים התעניין בשלומם של השדרנים: "איך אתם חברים? קצת רועש שם, אני חושב, אפילו יותר מפה, מתל אביב",¹⁷ והם מצדם שיתפו את המאזין בחוויות: "יותר מתל אביב זה רועש זה בטוח, אתה יודע, אנחנו פה על יד עזה, ואנחנו שומעים את התקיפות של צה"ל, אז הבומים - לפעמים אתה לא יודע אם זה שלהם או שלנו. אתה מהמר כזה... אבל אנחנו בסדר".¹⁸ השדרנים מנסים להרגיע מתוך מציאות מאיימת: "היה קודם צבע אדום, אבל הכול בסדר".¹⁹ הלכידות החברתית באה לידי ביטוי גם במשמעות שהשדרנים מעניקים לפעילותם שלהם. כך, למשל, עולה שהם היו מודעים להיפוך התפקידים בין המראיין למראיין כשמאזין שאל שאלות ועודד אותם, היושבים באולפן: "זה מצחיק שאנחנו מתקשרים אליו, והוא מראיין אותנו..."²⁰ שיח זה שונה באופן מוחלט מההיררכיה הקלסית שתוארה במחקרים שחקרו שיח עם מאזינים (Berry & Sobieraj, 2011; Botes, & Langdon, 2006; Dori-Hacohen, 2012; Livnat & Dori-Hacohen, 2013; Kupferberg & Green, 2008) וחושף את ייחודיותו של השיח עם המאזינים בתחנת רדיו חינוכי בזמן מלחמה.

לתחנת "קול הנגב" אין סקרי האזנה, ולכן השיחות עם המאזינים הן הדרך היחידה של השדרנים לדעת עד כמה מאזינים להם, והן בגדר משוב והנעה בשבילם. הדבר בא לידי ביטוי למשל במשפטי ההערכה שאמרו המאזינים לשדרנים: "אוהב אתכם חברה, אתם מעולים";²¹ "תשמרו על עצמכם, אתם עושים אחלה עבודה, ואני מאזין לכם".²² השיחות נפתחו כאילו כהמשך לשיחות יום-יומיות עם חברים לספסל הלימודים, כשבפתחת השיחה מצוינים שמות של חברים אחרים והיכן הם בימי

לחימה אלו. שפת השיחה פשוטה, גולשת לעתים לסלנג ונשמעת כמו שיח ספונטני וחופשי. הדאגה המשפחתית והפרגון ההדדי מופיעים בביטויים כמו: "שימרו על עצמכם שם בדרום וסחתיין עליכם";²³ "אני מחזק אתכם, אני אוהב אתכם הרבה".²⁴ מאזין אחר תיאר את תחושותיו: "האמת שכשאני רואה אתכם, אני קצת מקנא כזה, אני גם רוצה לבוא לשדר אתכם [...] לעשות שמח". המאזינים מעריכים ומחזקים את פעילות השדרנים שבחרו להישאר בתחנה ולשדר על אף האיום הממשי לחייהם. מאזינה, בוגרת מסלול הרדיו, התחילה את השיחה במחמאות שנתנה לשדרנים באולפן על השידור על הראיונות שהם קיימו בכלי התקשורת הארציים: "ריגשת אותי מאוד כשהיית אצל יעל דן";²⁵ והוסיפה והחמיאה לשדרנים: "רדיו 'קול הנגב' עלו והצליחו, מתה עליכם".²⁶ לבסוף שיתפה את השדרנים בכך שהיא עצמה שידרה ברדיו במבצע הקודם, ב"עופרת יצוקה".

בשיחות עלה אפוא השימוש בממד החברתי כאמצעי לחיזוק ולהגברת תחושת הלכידות החברתית. הלכידות בין השדרנים למאזינים מופיעה דרך יחסי הקרבה והשותפות המאפיינים את השיח ביניהם.

ג. תחושות ורגשות בעקבות הלחימה

תמה זו עוסקת בתחושות ובחויות הסובייקטיביות של השדרנים והמאזינים לנוכח המציאות המאיימת. בחלק זה, העיסוק המרכזי הוא ברגשות (Affect - על פי להד), שעולים לנוכח האיום הביטחוני, ובדרך שבני האדם פועלים כדי להפחית את ממד החרדה ולהגביר את תחושת הרגיעה, במונחיו של הובפול (Hobfoll et al., 2007). בשידורי הרדיו, רכיב הרגיעה בא לידי ביטוי במוזיקה המשודרת, אבל בתכניות המלל שנותחו לצורך מחקר זה, היה ביטוי רב יותר להיגדים שדווקא פוגמים בתחושת הרגיעה, כשהם נותנים ביטוי לחרדה ולפחד. כך, בא רכיב החרדה לידי ביטוי בדבריו של מאזין שסיפר על תגובות פוסט-טראומטיות שחוה בתל אביב: "אבל האוטובוסים פה הורגים אותי, הם מתחילים לנסוע ואתה מרגיש כל פעם מתחילים אזעקה [...] זה לא הגיוני";²⁷ ומאזינה אחרת תיארה תגובות פוסט-טראומטיות פיזיות מהחויות בזמן לימודיה במכללת ספיר. על אף המרחק של הזמן והמקום, "הגוף שלי תמיד נזכר איך היינו רצים בצומת שדרות, יוצאים החוצה מהרכב. אני כאילו לא שכחתי את זה... לא, זה משהו מטורף מה שקורה פה".²⁸

ריאיון עם עוד סטודנט שחי בתל אביב נפתח בשאלה היכן היה בזמן האזעקה: "אותי האזעקה תפסה בפקק באיילון. פאדיחה, פאדיחה, אין לאן לברוח [...] זה מראה מדהים: מלא מכוניות באילון פשוט עוצרות כמו סוף העולם... ואנשים עומדים בצד ואני יושב בצד וצוחק".²⁹ בהמשך הריאיון, השווה גם סטודנט אחר את המצב כיום לחייו בזמן לימודיו במכללה: "באיזשהו שלב, כבר אתה לא מתעורר מזה בבוקר, זה לא משנה כמה 'צבע אדום' יש - אתה ממשיך לישון... זה עצוב, כן, מתרגלים להכול".³⁰ ככלל נראה, כאילו נוצר בין השדרנים למאזינים איחוד גיאוגרפי מדומה, שיוצר במה משותפת של חוויה אחת שמאחדת אותם. כשניסו השדרנים לשוחח עם סטודנטים שיצאו מעוטף עזה אך עדיין נשארו בטווח האיום, הם ניסו לברר איך מתנהלים החיים במקום מגוריהם. סטודנט שחזר להוריו בקרית גת תיאר זאת: "מהפח אל הפחת כמו ש... אבל האמת שפה זה יחסית רגוע, תתפלאו לגלות שבזמן שבתל אביב נפלו היום טילים, פה דווקא שקט".³¹ מאזין אחר סיפר

שעכשיו הוא בבאר שבע: "אני בבאר שבע. עדיין חוטף טילים, אבל יהיה בסדר".³² ומאזינה אחרת שוחחה עם השדרנים מביתה באשקלון, והשיח אתה בירר (בהומור או בציניות) אם השהות באשקלון היא "בריחה גדולה משדרות".³³

העובדה שמאזינים ממקומות אחרים בארץ ביטאו תחושות של פחד וחרדה אמנם יצרה תחושה של שותפות גורל, אבל יצרה תחושה שבעצם אין מקום בטוח במרחב הגיאוגרפי של המדינה. דווקא ההכללה והשיתוף היו במקרה זה רכיב שמחליש את החוסן. נראה שהשיתוף ששיתפו הסטודנטים שלמדו בעבר במכללת ספיר בחוויות הפוסט-טראומטיות שלהם – למשל, ציון העובדה שגופם עדיין זוכר את האיום ואת הפחד הממשי בזמן ירי הרקטות – היה נכון בשבילם כמאזינים, כחלק מתהליך אישי טיפולי, אך חשיפתו הציבורית - דווקא בשל האזכור והתיאור של האירועים ותוצאותיהם - גנמה אולי בתחושת החוסן של המאזינים האחרים.

ד. חייבים להיות אופטימיים

תמה זו עניינה תפיסות ואמונות (Belief על פי להד) של הסטודנטים בנוגע למצב המלחמה, והיא כוללת השקפת עולם, ערכים ומציאות משמעות למציאות שהשדרנים פעלו בה. האמונה כוללת הנחות ותפיסות עולם מוחלטות, שאינן מובאות לדיון ונראות כאבני דרך שעל פיהן המציאות מתנהלת: "אני כולי תקווה שהכול יהיה בסדר, חייבים להיות אופטימיים".³⁴ בבחינה של תוכן השיחות עם המאזינים לא נמצאו מסרים רבים שיש בהם את רכיב התקווה והאמונה. כשהופיעו מסרי תקווה, פעמים רבות הם הגיעו משולבים עם מסרים פוגעי חוסן, שהזכירו את המצב המאיים וערערו על מה שקודם לכן נראה מובן כל כך, כמו קיומו של מרחב מוגן במקום המגורים. מאזינה אחת הציגה את ביתה באשקלון כחזית לכל דבר, והשתמשה במילה "בורחת" לתיאור תגובתה בעת אזעקה כשעברה לחדר המדרגות. תחושת חוסר המוגנות בגלל היעדר ממ"ד בביתה באה לידי ביטוי פעמים רבות בריאיון, בכלל זה תיאור חוזר של רצף הפעולות שהיה עליה לבצע לשמע אזעקה: "כל אזעקה פשוט מלווה בריצה לחדר מדרגות";³⁵ והיא גם שיתפה ברגשותיה, שמשולבים בפחד "לצאת מהבית אני לא מרבה...".³⁶ העובדה שבשיחות עם המאזינים לא הייתה הבניה מקצועית ומכוונת של רכיב התקווה מעוררת מחשבה בדבר המודעות או חוסר המודעות של השדרנים בנוגע לחשיבותו של רכיב זה בהתמודדות עם מצב חירום.

ה. תפקוד תחת אש

תמה זו עוסקת בתפקודם ובהתנהגותם של השדרנים והמאזינים במלחמה. הפעילות הפיזית תוארה בהקשר של הגברת רכיב הביטחון, והיא חוזרת גם כשמתבוננים ברכיב הגברת המסוגלות של תפקוד תחת אש. יש לזכור, כי בתאוריות שעוסקות בטרואומה ובחוסן (למשל רוס, 2008) מקובלת הבחנה בין מצב של קפיאה (חרדה עד איבוד יכולת פעולה) לבין מצב של תנועה (היכולת להסתגל ולפעול במצבי לחץ בהתאם למצב המאיים). מאזינה בוגרת הרדיו שיתפה את השדרנים כיצד נראים חייה בימי הלחימה כמפיקה בתכנית בוקר בערוץ 10. השיחה עסקה בעבודתה בערוץ הטלוויזיה ובשאלה כיצד היא מוצאת ידיעות לשידור (אייטמים) בימי הלחימה. תשובתה שהיא מחפשת בדיוק אנשים כמוהם - "אנחנו בעיקר רוצים לדבר עם אנשים כמוכם שממשיכים, שחיים, שמדווחים ושלא כל כך מפחדים"³⁷ - הפתיעה את השדרנים. המאזינה העמיתה הציגה אותם כראויים להערכה חברתית,

ככאלה שמצליחים להמשיך בשגרת העבודה ולהתגבר על הפחד. עוד סיפרה המאזינה, כי האזעקות באזור המרכז לא עוררו בה חרדה מכיוון שהתרגלה למצב כזה כבר בתקופת לימודיה בספיר, והיא תיארה את ההבדל בין אנשים שחיים בתל אביב ובין תושבי הדרום: תושבי תל אביב אינם מבינים לטעמה מה זה "צבע אדום" ואינם מתורגלים לפעול במצבי לחץ כמו תושבי הדרום. השדרנים מצדם "עלו על הגל" וענו במעט ציניות, בהומור ובקלילות: "קצת צבעים אדומים אצלנו בשדרות".³⁸

בשביל השדרנים, המצב הביטחוני טמן בחובו אי-ודאות גם בשל המחסור בכוח אדם שיפעיל את לוח השידורים. ואולם, הם הצליחו להתמודד עם מחסור זה, מה שמעיד על מסוגלות לפעול על אף השינויים שכפה עליהם המצב הביטחוני. השדרנים שיתפו את המאזינים בדרך שהם פועלים כדי להצליח ולקיים לוח שידורים רציף למרות בעיות של מחסור בכוח אדם: "אנחנו כאן... זה נבנה משעה לשעה";³⁹ "זה זמנים כאלה שאנחנו משחררים את הרסן על הרדיו. אנחנו משדרים ככה ב... העיקר שיעבוד, העיקר שיהיה שם מישהו".⁴⁰

בשיח הספונטני בין השדרנים למאזינים, ניתן לראות רכיבים רבים שמחזקים את תחושת החוסן ההדדית והמסוגלות העצמית והקולקטיבית. אסטרטגיות שיח דומות זוהו במאמרם של ליבס וקמפף (2007), שעסק במיצובו של העורך בשיח התקשורתי במלחמת לבנון השנייה. החוקרים זיהו, כי הסיקור של הפעולות הפשוטות של האזרחים בעורך תרמו לחיזוק החוסן. זאת באמצעות ראיונות עם אנשים פשוטים — אלה השוהים במקלט, או שיצאו מביתם בדרך ליעד שקט יותר. העיתונאים התעניינו לדעת כיצד הם מחזיקים מעמד והסיקור נתן חוויה של סולידריות לאומית. במחקר הנוכחי עולה, כי הצורך של השדרנים עצמם, המשדרים תחת אש, היה בתמיכה חברתית, בחיזוק ובהערכה מבחוץ. צורך זה בא לידי ביטוי בחשיפה הפומבית שהם נתנו לרגשותיהם מעל גלי האתר.

דיון

התבוננות בחמש התמות מדגישה ומבליטה את חשיבות תחושת הקוהרנטיות. המודל הסולוטוני של אנטונובסקי (Antonovsky, 1987, 1996) מציג את חשיבותה של תחושה זו מתוך התייחסות לשלושה רכיבים בסיסיים בבניית החוסן: **רציפות, משמעות ומובנות**. אנטונובסקי מתאר את הציר בין החולי לבריאות ומדגיש את יכולתם של האנשים לפעול במצבי לחץ מתוך הקוטב הבריא. בחמש התמות שזוהו בשיחות עם המאזינים, אפשר לראות את **רכיב הרציפות** בקשר שעשו השדרנים עם חבריהם לספסל הלימודים שעזבו את האזור. זו רציפות חברתית שיוצרת תחושת ביטחון ומושתתת על האמון שנוצר בתקופה שקדמה ללחימה. רכיב הרציפות נשמר גם בהקפדה על מבנה קבוע של השיחה (פתיחה, הצגת שם המאזין ומקום מגוריו וחיפוש נקודות משיקות בחייהם). **רכיב המשמעות** התקבל מתוך העידוד וההערכה הרבה שזכו להם השדרנים על עבודתם בתחנת הרדיו בתוך המלחמה. **ורכיב המובנות** בא לידי ביטוי בהשקפת העולם ובאמונות שהוצגו בשיח עם המאזינים ותיארו את העולם כמקום הגיוני וסביר. המאזינים לא מתחו ביקורת על פעילות הממשלה או צה"ל, על ההצדקה למבצע הצבאי או על דרך ניהולו. אין מדובר בשיח פולמוסי, אלא בכזה שבו האנשים פועלים באופן אינטואיטיבי כדי להחזיר לעצמם תחושות של מסוגלות, ביטחון אישי ושיווי משקל (הומאוסטזיס). למרות האיום הממשי על חייהם, יצרו השדרנים והמאזינים

תמונת עולם שלמה, לא מרוסקת ("בית", "חממה"), והשידור זרם בקלילות מתוך אמונה שהחיים צריכים להימשך במסלולם. ניכר שהשדרנים והמאזינים עודדו דבקות בשגרת החיים דווקא כשהיא הופרה תדירות.

בשיחות עם המאזינים, חזר שוב ושוב הדימוי של מכללת ספיר בכלל ושל תחנת הרדיו בפרט כ"בית" של הסטודנטים. בדומה לבית האישי, גם הבית הקהילתי נוצר בידי קבוצה ומתבסס על שותפות של חבריה ברקע התרבותי, במקום ובמוצא. חוקרים רבים (למשל: Bauman, 2001; Dovey, 2005) רואים בהשתייכות הקהילתית ככזאת שממלאת צרכים דומים לאלו שממלא הבית האישי: ביטחון, שייכות ומקור לבניית זהות. במצבי איום, התמיכה החברתית קשורה לסביבה החברתית ולקהילה. שחורי-ביטון ולאופר (2015) מצטטות סדרה של מחקרים, שמהם עולה שילדים שחיים בסביבה חברתית תומכת מסתגלים לאירועים קשים טוב יותר מילדים שחיים ללא תמיכה קהילתית. כך, למשל, בקרב ילדי שדרות דווח על תסמינים פוסט-טראומטיים רבים יותר מאלה שדווחו בקרב הילדים המתגוררים בקיבוצים הסמוכים, שבהם הבית מזוהה עם היישוב כולו (שחורי-ביטון ולאופר, 2015). ל"בית", כמקום מגורים, חשיבות רבה במיוחד כשעולה ההתלבטות אם לעזוב אותו בשל איומים ביטחוניים (Klingman, 2006). החשיבות הרבה שייחסו השדרנים והמאזינים במחקר למקום (לתחנת הרדיו ולמכללה) כ"בית" מחזקת ממצאים שעלו במחקרים קודמים, ולפיהם משמעות, קבוצה חברתית ולכידות קשורים לעלייה בחוויית החוסן וביכולת להתמודד במצבים מאיימים.

השיחות שנבחנו במחקר היו מצב ייחודי, שבו הסטודנטים השדרנים מראיינים את הסטודנטים המאזינים ללא ההיררכיה המאפיינת את פורמט תכניות היעוץ הרגילות ברדיו. בדיקת שידורי הרדיו החינוכי מחזקת את טענתו של הטציבי (Hutchby, 2014), שבאמצעי התקשורת המקוונים היחסים שיווינוניים יותר. מניתוח השיחות שבמחקר עולה, שהתקיים בהן שיח שיווינוני (רבים מהמאזינים הם סטודנטים לתקשורת או סטודנטים לשעבר), וההיררכיה של השיח המוסדי המקובל בתכניות יעוץ ברדיו בין השדרנים למאזינים נעלמה. בהיעדר מטרה ברורה לשיחה, כל נושא שהוזכר בה נתפס רלוונטי. השיחה בין השדרנים נשמעה טבעית, גם אם לא יום-יומית, משום שנושאי התוכן שעלו הדגישו את האירועים ואת חוסר השגרה. להבדיל משיח מוסדי, שנזכר למעלה, בשיחות עם המאזינים לא נמצא שיח פולמוסי, ויכוחים או ייצוג מוסדי. נראה, כי מטרתן העיקרית של השיחות הייתה שיתוף בחוויות אישיות על במת השיח הציבורי. השיחות, אף שהתקיימו בזמן מבצע צבאי, יצרו לכאורה חוויה של נינוחות, בדומה לשיחת חולין ומתוך שמירה על המסר ש"הכול בסדר".

זאת ועוד, המאזינים שהועלו לשידור היו חבריהם של השדרנים. בשידורים לא היה דגש על רב-קוליות ולא הייתה יומרה להביא מדגם ייצוגי של קולות סטודנטים אחרים ושונים שלומדים במכללה. האזנה לשיחות יוצרת תחושה של הומוגניות ואחדות. חלוקת התפקידים בין הדוברים (שדרן ומאזין שעולה לשידור) אינה מוגדרת מראש. אמנם בתחילת הריאיון השדרנים מציגים באופן טקסי את המאזין ומיד מוסיפים את הקשר שלו לרדיו ואת האופן שהם מכירים אותו או מזכירים

את פגישתם המשותפת האחרונה; אבל לאחר מכן תור הדיבור ביניהם מיטשטש, והשיח מתאפיין ברמה גבוהה של שיוויון. אף לא אחד משני הצדדים אחראי בלעדי לניהול השיחה, ונראה כאילו כל הנושאים העולים בשיח הספונטני יכולים להיכנס לשידור. האותנטיות שבשיחה של השדרנים עם המאזינים באה לידי ביטוי בחשיפה אישית שלהם (לפעמים חשיפה אינטימית) של תחושות ורגשות והדרך שהם מספרים חוויות אישיות מהתנהלותם בחירום. השיח נעדר יחסי כוח, ונראה שהשדרנים והמאזינים חשים בנוח בשידור למרות הבמה הציבורית. מערכת יחסים זו היא תופעה יוצאת דופן, והיא לא דווחה עד כה במחקרים אחרים.

תוכן השיחות עם המאזינים מדגימים את הטיפולוגיה של הובפול (Hobfoll et al., 2007) בכל הנוגע לרכיבי החוסן האישי והקהילתי. הנושאים שעלו בשיחות עם המאזינים התאפיינו ברובם במסרים בנוי חוסן, פרט לתמה שעסקה ברגשות ובתחושות. ברכיב זה באו לידי ביטוי הפחדים והחששות של המאזינים, שלא תרמו לביטחון ולרגיעה. ההתבוננות דרך **המודל הרב-ממדי** של להד תרמה להבנת נקודת המבט האישית של סגנון ההתמודדות שאותו מצליח השדרן להביא לידי ביטוי בשידור. המודל הרב-ממדי של להד עוסק בפרט. עקרונות ההתערבות של הובפול ועמיתיו מוסיפים את הממד הקהילתי. יוצא אפוא שלשיחות עם המאזינים ברדיו החינוכי פוטנציאל לקדם חוסן אישי וחוסן קהילתי גם יחד. לצד זה קיימת גם הסכנה ששימוש לא נכון בהם יפגע בחוסן זה.

את דברי המאזינים אפשר לסכם גם דרך קטגוריות השיח שזיהתה גיל (2011) בראיית השפה כמבנה יחסים חברתיים. ניתוח השיחות שהתקיימו עם המאזינים הסטודנטים מצביע על מאפיינים חברתיים הדדיים: השפה היא פשוטה ויום-יומית, "סחבקית", ובולטת בה ההיכרות האישית של השדרן עם המאזין. פעולת הדיבור נעשית ללא תורי דיבור מסודרים, ולפעמים לא ברור מי מראיין את מי. אחד הממצאים המחדשים שנמצאו בחלק זה במחקר הוא השימוש שהשדרנים עושים בפורמט השיחות עם מאזינים כדי לחזק את עצמם. כשהשדרנים מתקשרים לחבריהם ומעלים אותם לשידור, הם למעשה מגייסים אותם לתמיכה בפעילותם בתחנת השידור בזמן חירום. זה היפוך תפקידים, שכן המאזינים תומכים והשדרנים נתמכים. מצב זה שונה לחלוטין מכל מה שתואר במחקרים קודמים כהיררכיית כוח בשיחות בין השדרנים למאזינים, כשהאנשים באולפן הם בעלי הכוח הממסדי. הניתוח שנעשה כאן מבוסס על ההנחה שהידע מובנה חברתית, ועל כן יש להתייחס גם להקשר. במקרה זה אין הכוונה לטעון כי השדרנים השתמשו בתחנת הרדיו לצורכיהם במודע, אלא שבהקשר של מצב החירום והאיום סביבם, אפשר לשער ששיחות אלה הן סוג של הבניה חברתית שמקושרת לדרך שבה הם בחרו להתמודד עם המתח ועם החרדה.

בראייה ביקורתית אפשר להתבונן על צורת ה"כוכב" שבה התנהל השיח: השדרן ריכז את המידע ואת השיח, והמאזינים עלו לשידור בזה אחר זה ללא קשר ביניהם. לא התקיים שיח בין המאזינים לבין עצמם, להבדיל מתקשורת בעלת מבנה של רשת כמו למשל תגוביות (טוקבקים) לכתבות אינטרנט, או ברשת החברתית פייסבוק. על אף היכולת הטכנית הקיימת באולפן הרדיו להעלות לשידור שני מאזינים במקביל, העדיפו השדרנים להימנע מאפשרות זו והעלו בכל פעם לשידור רק מאזין אחד. כך נמנעו מיצירת שיח "רועש", כלומר שיח שבו שני אנשים מדברים בו זמנית, דבר שאינו יעיל בשידור רדיופוני. אך למרות מגבלה זו, יכלו השדרנים - לו היו חושבים על כך או

מקבלים הנחיה לעשות זאת - לחבר בדברי הקישור שלהם בין המאזינים ובין הנושאים שעלו לדיון בכל שיחה ושיחה. מבנה זה, שבו כל שיחה עמדה לעצמה, החמיץ את האפשרות ליצור רשת בין המאזינים ואולי גם קהילה וירטואלית של אנשים שחולקים חוויות משותפות, שומעים הד לרגשותיהם וחשים הקלה מהדיעה שתגובותיהם אוניברסליות. נראה, שההזדמנות להשתמש בכלים שהרדיו מאפשר כדי להביא לידי תמיכה נפשית יעילה במאזינים לא נוצלה במלואה, וכדאי לשקול לפתח פורמט של תכנית שבה איש מקצוע טיפולי ילווה את השדרן. יש למצוא דרך שמבנה השידור יזמין התייחסות של מאזינים לשיחות שקדמו לשיחה עמם, ואפשר לבקש שמאזינים יגיבו באמצעות הרשתות החברתיות לנאמר קודם לכן.

מבחינת השיחות עם המאזינים דרך גישת השימושים והסיפוקים (כ"ץ וגורביץ, 1973), המבוססת על ההשקפה הביהביוריסטית, שלפיה אנשים מקיימים יחסי גומלין עם טקסטים ועם טכנולוגיות של תקשורת כדי לספק צרכים חברתיים ופסיכולוגיים מסוימים (שיר-רז, 2008), נמצא, כי המאזינים ממלאים צרכים שונים באמצעות פלטפורמה זו. בתוכן השיחות אפשר למצוא מענה לצרכים **רגשיים** כמו צורך באסקפיזם ולעתים גם לצרכים **אינטגרטיביים** של יצירת קשרים – הן עם חברים ותיקים מהעבר, והן עם שותפים לקהילת הרדיו החינוכי. גישה זו מחזקת במידה רבה את התיאוריות העוסקות בהגברת חוסן ובהתמודדות עם מצבי איום ומשלימה אותן. התבוננות כזאת מאפשרת לראות בשיחות אלו גם פרקטיקה יישומית שאפשר להיעזר בה לחיזוק החוסן בזמן חירום, הן של היחיד, הן של הקהילה, באמצעות הרחבת מעגל המאזינים המתקשרים: לא רק חבריהם של הסטודנטים, אלא כלל התושבים בקהילה. אפשר לומר שהפוטנציאל הגלום בסוג זה של שידורים לא מוצה מבחינת תושבי האזור.

השיחות עם המאזינים מעל גלי האתר מפגישות שתי זוויות ראייה תיאורטיות, שעוסקות בחוסן: האישית והקהילתית. ההתייחסות לסגנונות ההתמודדות האישית כמו שתוארו במודל של להד (BASIC PH), כלומר הדרך שכל מאזין ומאזין מתמודד עם מצב הדחק, באה לידי ביטוי באופן ברור בשיחות, וכולם יחד יצרו מגוון עשיר של דרכי התמודדות. סך כל השיחות יצר שיח קהילתי, שאפשר לבחון אותו גם דרך העקרונות שהציעו הובפול ואחרים (Hobfoll et al., 2007) המסייעים ליצירת חוסן קהילתי. נראה, אפוא, שהשילוב בין האישי לקבוצתי הוא שצריך לעמוד מול עיני השדרנים, ובכלל זה היכולת לנצל את פלטפורמת השידור לחיזוק כלל המאזינים ולמתן מענה רחב שבו מאזינים שונים יוכלו למצוא תמיכה בהתאם לצרכיהם השונים.

מומחים בתכניות ייעוץ מקצועיות יודעים שיש לשמור על הגבול הדק בין מה שראוי לשידור ובין מסרים שמקומם בחדר הטיפולים הסגור. יובל טוען, שגם כאשר יש אשליה של שידור טיפולי אינטימי, יש לזכור ש"קיר" אחד בחדר הטיפולים פתוח לקהל הרחב (יובל, 2012). לשיח משתף יש, כאמור, פוטנציאל לכלול כל מיני מסרים, והוא מחייב את השדרנים ללמוד כיצד לנהל את השיחות כך שיכללו מסרים שיעזרו לבנות את החוסן ולא לפגום בו. מחקר המשך יוכל לבחון את הגישות התיאורטיות שהובאו כאן גם בהקשר של שיחות עם המאזינים בתחנות הרדיו האזוריות והארציות, כדי להעשיר את הדרכים שבהן אפשר לתמוך בחוסן הקהילתי בזמן חירום.

לסיכום, המחקר הנוכחי שופך אור על זווית ייחודית שבדרך כלל נעלמת מהעין. השדרנים הצעירים שפועלים מאזור הנתון תחת איום ממשי לחייהם מתפקדים בו זמנית כמי שמעניק תמיכה וחוסן למאזינים וככאלה השואבים עידוד מהמאזינים איתם הם משוחחים. דווקא ההכרה בתפקידו המיוחד של הרדיו החינוכי בזמן חירום לפיתוח חוסן, מדגישה את הצורך לתת מענה מקצועי בשעת חירום, לא רק למרכיבי התוכן של השידור אלא גם לתחושותיהם של השדרנים הפועלים תחת אש.

רשימת המקורות

- אשורי, ת' (2011). **מהטלגרף עד המחשב: היסטוריה של אמצעי התקשורת**. תל אביב: רסלינג.
- בן-יוסף, ש' (2010). **יש פתרון לכל מתיישב: היבטים קהילתיים של שיקום מפוני גוש קטיף**. עבודה לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה". אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.
- בן-עטר, א' (2016). **תרומת כלי התקשורת לבניית החוסן הקהילתי תפקיד הרדיו החינוכי במצבי חירום**. עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.
- ברגר, ר' ואושפיז, ו' (2005). מודל אקולוגי-מערכתי להתערבות בקהילה קטנה בעקבות פיגוע טרור: תיאור מקרה. מתוך אלי זומר ואבי בלייך (עורכים), **בריאות הנפש בצל טרור: הניסיון הישראלי** (עמ' 229–258). תל אביב: רמות.
- גון-גרור, צ' (2003). **הורים מתגייסים: משפחה צבא ומה שביניהם**. ירושלים: כתר.
- גיל, ר' (2011). ניתוח שיח. בתוך מרטין באואר וגורג דסקל (עורכים), **מחקר איכותני** (עמ' 199–218). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- גילת, י' (2013). **רק באינטרנט אני יכולה לשתף במה שעובר עלי: סיוע נפשי בסביבה מקוונת**. תל אביב: מכון מופ"ת.
- חמו, מ' (2015). ניתוח אינטראקציה בשיח משודר. בתוך שושנה בלום-קולקה, ארן ליביו ואורן סופר (עורכים), **שיח תקשורת: מקראה** (עמ' 191–218). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- חרמוני, ג', לבל, א' וצוריאלי, ב' (2011). מצעד פזמוני השכול והגלוקליזציה של הזיכרון: "מנגנוני החיול" של שיר הזיכרון הישראלי. **המרחב הציבורי**, 5. אוחר בתאריך 1.8.2016 מן האתר http://socsci.tau.ac.il/public-sphere/images/Files/Autumn_2011/hermoni.pdf
- יובל, י' (2012). **ישראל: שיחת נפש**. אור יהודה: כנרת, זמורה-ביתן.
- כ"ץ, א' וגורביץ', מ' (1973). **תרבות הפנאי בישראל**. תל אביב: עם עובד.
- כץ, א' (2016). סקר TGI: מירי רגב מנסה להתערב - תחנות גל"צ מזנקות. **אייס**. אוחר בתאריך 1.11.2016 מן האתר <http://www.ice.co.il/media/news/article/433255>
- כרמל, ע' (2009). **דפוסי עבודת המקורות של כתבי הרדיו בישראל**. עבודה לשם קבלת תואר "מוסמך". אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר שבע.
- כתריאל, ת' (1999). **מילות מפתח: דפוסי תרבות ותקשורת בישראל**. חיפה: אוניברסיטת חיפה.
- לאור, ט' (2015). הרדיו בישראל והמרחב הקיברנטי: שימושים במדיום הרדיופוני בפלטפורמות רשת בפתח האלף השלישי. **קשר**, 47, 137–144.
- לב-און, א' (2010). **תפקודי המדיה החדשים בשעת חירום: המקרה של מלחמת לבנון השנייה (התקשורת במלחמת לבנון 2006, חוברת 7)**. תל אביב: אוניברסיטת תל-אביב.

לב-און, א' (2013). **דו"ח אודות "בואו נדבר על זה": תכנית רדיו דילברטיבית בנושא שוויון בנטל**. אוחר מתוך אתר המכון לחקר מדיה חדשים, חברה ופוליטיקה, בית הספר לתקשורת, אוניברסיטת אריאל. אוחר בתאריך 10.8.2016 מן האתר http://www.pasher.co.il/articles/Radio_Email.pdf

לב-שדה, ד' (2003). **חוסן קהילתי: האתגר החברתי בבניית החוסן הלאומי**. הוצג בכנס הרצליה הרביעי: מאזן החוסן והביטחון הלאומי, מבט כולל: עדיפויות, הכרעות ומנהיגות, הרצליה. אוחר בתאריך 10.8.2016 מן האתר <http://www.herzliyaconference.org/Uploads/1159community.pdf>

לביא, י' (2011). **רדיו אחר**. ירושלים: משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית, אגף המפמ"ר, הפיקוח על הוראת תקשורת וקולנוע.

לביא, ת', נוטמן-שורץ, א' ודקל, ר' (2015). **"מרחב מוגן": התערבות טיפולית במציאות טראומטית משותפת. חברה ורווחה, ל"ה(2), 261–284.**

ליבס, ת' (1999). מבנה השידור כמבנה החברה: מעיצוב תרבות למלחמת תרבות. **קשר, 25, 88–97.**

ליבס, ת' ופרוש, פ' (2006). **כשהאויב נכנס אלי הביתה: טרור ותקשורת בעידן העכשווי**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

ליבס, ת' וקמפף, ז' (2007). **מ"קורי עכביש" ל"חומה בצורה" ובחזרה: המיצוב המשתנה של העורף במלחמת לבנון השנייה (התקשורת במלחמת לבנון 2006, חוברת 2)**. תל אביב: אוניברסיטת תל-אביב, בית ספר רוטשילד-קיסריה לתקשורת.

לימור, י' ונוה, ח' (2007). **הרדיו הפיראטי בישראל**. חיפה: פרדס.

מונטגומרי, מ' (2012). **הראיון החדשתי המשודר**. בתוך מיכל חמו, מנחם בלונדהיים ותמר ליבס (עורכים), **תקשורת כשיח** (עמ' 271–319). ירושלים: מאגנס.

מן, ר' ולב-און, א' (2014). **דוח שנתי: התקשורת בישראל 2013: סדרי יום, שימושים ומגמות**. אריאל: המרכז האוניברסיטאי אריאל.

מקוויל, ד' (2011). **מבוא לתקשורת המונים**. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.

מרגלית, מ' (2014). **תיאורית התקווה: הקשת בענן והמנוע בחיים**. **הגיל החדש, 18, 4–6.**

נוסק, ה' ולימור, י' (1995). **הצנזורה הצבאית בישראל: פשרה מתמשכת בין ערכים מתנגשים**. **קשר, 71, 26–54.**

נייגר, מ', מאירס, א' וזנדברג, א' (2009). **אתם זוכרים עם השירים: תרבות פופולארית, זיכרון קולקטיבי ושידורי הרדיו בישראל ביום הזיכרון לשואה ולגבורה, 1993–2002**. **מגמות, מ"ו(1–2), 254–280.**

קופרברג, ע' וטבק, ע' (2014). **תהליכי גיבוש הזהות המקצועית כפי שהם נבנים בצבירים מטפוריים: שני חקרי מקרה**. בתוך חנה עזר (עורכת), **מבעד לעדשת הזהות המקצועית: מחקר שיתופי רב-שיטות כגישה להבנת הזהות של מכשירי מורים** (עמ' 163–184). תל אביב: מכון מופ"ת.

קמחי, ש' ואשל, ח' (2010). **חוסן אישי וציבורי והתמודדות עם תוצאות ארוכות טווח של מלחמה**. **סוגיות חברתיות בישראל, 9, 29–52.**

קס, א' (2012). **לא לפחד מהפחד: תחושת מסוגלות אישית ומקצועית בהוראה**. תל אביב: מכון מופ"ת.

קפלן, א' ועשור, א' (2001). מוטיבציה ללמידה בבית הספר: הלכה ומעשה. **חינוך החשיבה**, 20, 7–30.

רוס, ג' (2008). **מעבר למערבולת הטראומה אל מערבולת ההחלמה**. טבעון: נורד.

שגיא, ש' (2014). "רק על עצמי לספר ידעתי": מיומנה של חוקרת סכסוכים בחדר המוגן במבצע "עמוד ענן". **מפגש**, 40, 9–26.

שחורי-ביטון, מ' ולאופר, א' (2015). פינוי בעקבות חשיפה לאיום ביטחוני מתמשך והקשר למדדי מצוקה בקרב ילדים תושבי הדרום. **חברה ורווחה**, ל"ה(2), 203–230.

שיר-רז, י' (2008). **שימושים וסיפוקים, קהילות מדומיינות ומדיה בשעת מלחמה: המקרה של מלחמת לבנון השנייה**. עבודה לשם קבלת תואר מוסמך. אוניברסיטת חיפה, חיפה.

Antonovsky, A. (1987). *Unraveling the mystery of health: How people manage stress and stay well*. San Francisco: Jossey-Bass.

Antonovsky, A. (1996). The salutogenic model as a theory to guide health promotion. *Health Promotion International*, 11(1), 246–253.

Bauman, Z. (2001). *Community*. Cambridge: Polity Press.

Berry, J.M. & Sobieraj, S. (2011). Understanding the rise of talk radio. *Political Science & Politics*, 44(4), 762–767.

Bonanno, G.A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 59(1), 20–28.

Bonanno, G.A. (2005). Resilience in the face of potential trauma. *Current Directions in Psychological Science*, 14(3), 135–138.

Bonanno, G.A., Romero, S.A. & Klein, S.I. (2015). The temporal elements of psychological resilience: An integrative framework for the study of individuals, families, and communities. *Psychological Inquiry*, 26(2), 139–169.

Bonini, T. (2014). The new role of radio and its public in the age of social network sites. *First Monday*, 19(6). Retrieved on 2.8.2016 from <http://ojs-prod-lib.cc.uic.edu/ojs/index.php/fm/article/view/4311/4093>.

Booth, G. (2010). The Laya Project. *The Asia Pacific Journal of Anthropology Publication*, 11(1), 95–96.

Botes, J. & Langdon, J. (2006). Public radio talk show hosts and social conflict: An analysis of self-reported roles during debates and discussion. *Journal of Radio Studies*, 13(2), 266–286.

Cameron, L.J. & Stelma, J.H. (2007). Metaphor clusters in discourse. *Journal of Applied Linguistics and Professional Practice*, 1(2), 107–136.

- Cohen, E., Hughes, P. & White, P.B. (2007). Media and bushfires: A community perspective of the media during the grampians fires 2006. *Environmental Hazards*, 7(2), 88–96.
- Dayan, D. & Katz, E. (1992). *Media events: The live broadcasting of history*. Cambridge, MA: Harvard UP.
- Douglas, S.J. (2004). *Listening in: Radio and American imagination*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Dori-Hacohen, G. (2012). “With whom do I have the pleasure?”: Callers’ categories in political talk radio programs. *Journal of Pragmatics*, 44(3), 280–297.
- Dovey, K. (2005). Home as paradox. In G.D. Rowles & H. Chaudhury (Eds.), *Home and identity in late life: International perspectives* (pp. 125–167). New York, NY: Springer Publishing.
- Fitzgerald, T. (2015). The most-used medium by millennials? Radio. *Medialife Magazine*. Retrieved on 25.8.2016 from <http://www.medialifemagazine.com/the-most-used-medium-with-millennials-radio/>
- Hall, C.W. (2011). After the firestorm supporting bereaved people following the 2009 Victorian bushfires. *Bereavement Care*, 30(2), 5–9.
- Hobfoll, S., Watson, P., Bell, C.C., Bryant, M.J., Brymer, M.J., Friedman, M.J. & Ursano, R.J. (2007). Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. *Psychiatry*, 70(4), 283–315.
- Hutchby, I. (1996). Power in discourse: The case of arguments on a British talk radio show. *Discourse & Society*, 7(4), 481–497.
- Hutchby, I. (2005). *Media talk: Conversation analysis and the study of broadcasting*. McGraw-Hill Education (UK).
- Hutchby, I. (2014). Communicative affordances and participation frameworks in mediated interaction. *Journal of Pragmatics*, 72, 86–89.
- Hutchinson, S. (2012). Music and hope for Tohoku. *The Tokyo Foundation*. Retrieved on 20.12.2016 from: <http://www.tokyofoundation.org/en/topics/together-in-tohoku-2012/music-and-hope-for-tohoku>.
- Kampf, Z. & Liebes, T. (2013). *Transforming Media Coverage of Violent Conflicts*. New York: Palgrave Macmillan.
- Katriel, T. (2004). *Dialogic moments: From soul talks to talk radio in Israeli culture*. Detroit, MI: Wayne State University Press.

- Klingman, A. (2006). Children and war trauma. In W. Damon, R. Lerner, K. Renninger, & I. Sigel (Eds.), *Handbook of child psychology: Vol. 4. Child psychology in practice* (6th ed., pp. 619–652). Hoboken, NJ: Wiley.
- Kurpius, D.D. & Mendelson, A. (2002). A Case study of deliberative democracy on television: Civic dialogue on C-SPAN call in shows. *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 79(3), 587–601.
- Kupferberg, I. & Green, D. (2005). *Troubled talk: Metaphorical negotiation in problem discourse*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Kupferberg, I. & Green, D. (2008). Narrators defend their side of the story metaphorically at troubled narrative junctions. *Narrative inquiry*, 18(2), 258–273.
- Lahad, M. (1997). BASIC Ph: The story of coping resources. In M. Lahad & A. Cohen (Eds.), *Community stress prevention* (pp. 117–145). Kiryat Shmona: Community Stress Prevention Centre.
- Lahad, M. (2000). Darkness over the abyss: supervising crisis intervention teams following disaster. *Traumatology*, 6(1–4), 273–294.
- Larsen, B.S. (2000). Radio as ritual: An approach to everyday use of radio. *Nordicom Review*, 21(2), 259–274.
- Levi, O., Liechtentritt, R. & Savaya, R. (2012). Posttraumatic stress disorder patients' experiences of hope. *Qualitative health research*, 22(12), 1672–1684.
- Liebes T. (1998). Television Disaster Marathons: A Danger of Democratic Processes? T. Liebes, J. Curran & E. Katz (eds.), *Media, Ritual and Identity*. (pp. 71-84.) London: Routledge.
- Livnat, Z. & Dori-Hacohen, G. (2013). The effect of irony in radio talk-back programs in Israel. *The Pragmatics of Political Discourse: Explorations Across Cultures*, 228, 193–218.
- Pinchevski, A. (2016). Screen Trauma: Visual Media and Post-traumatic Stress Disorder. *Theory, Culture & Society*, 33(4), 51-75.
- Sagy, S. & Braun-Lewensohn, O. (2009). Adolescents under rocket fire: When are coping resources significant in reducing emotional distress? *Global Health Promotion*, 16(4), 5–15.
- Schegloff, E.A. (1999). Discourse, pragmatics, conversation, analysis. *Discourse Studies*, 1(4), 405–435.
- Snyder, C.R. (2000). Hypothesis: There is hope. In C.R. Snyder (Ed.), *Handbook of hope: Theory, measures, and applications* (pp. 3–21). San Diego, CA: Academic Press.

Starky, G. & Crisell, A. (2009). *Radio Journalism*. London: Sage.

Spangardt, B., Ruth, N, & Schramm, H. (2016). "... And Please Visit Our Facebook Page, Too!" How Radio Presenter Personalities Influence Listeners' Interactions With Radio Stations. *Journal of Radio & Audio Media*, 23(1), 68-94.

Zelizer, B., (2011). Photography, journalism and trauma. In B. Zelizer, & S. Allan (Eds.). *Journalism after September 11*. (pp. 55-76) Taylor & Francis.

הערות

¹ התחנה הוקמה בשנת 1997 כחלק מפרויקט הרדיו החינוכי. התחנות החינוכיות נמצאות בביקוח של משרד התקשורת, משרד החינוך וקול ישראל.

² בישראל נהוג למדוד את שיעור המאזינים לתחנה באמצעות סקר TGI. סקר זה מתבצע פעמיים בשנה ומתייחס לכל תחנות הרדיו המרכזיות בישראל. תחנה שטווח השידור שלה ומספר המאזינים לה מצומצמים, כדוגמת "קול הנגב", אינה נכללת ברשימת התחנות בסקר.

³ השימוש בארכיון השידורים נעשה באדיבות ראשת בית הספר לתקשורת במכללת ספיר ומנהל רדיו "קול הנגב".

⁴ ע' 18.11.2012

⁵ י' 18.11.2012

⁶ ע' 18.11.2012

⁷ ט' 18.11.2012

⁸ מ' 18.11.2012

⁹ ע' 18.11.2012

¹⁰ ש' 20.11.2012

¹¹ ר' 20.11.2012

¹² א' 18.11.2012

¹³ ט' 18.11.2012

¹⁴ י' 20.11.2012

¹⁵ נ' 20.11.2012

¹⁶ ב' 18.11.2012

¹⁷ ל' 18.11.2012

¹⁸ ל' 18.11.2012

¹⁹ ק' 18.11.2012

²⁰ ב' 18.11.2012

²¹ ש' 18.11.2012

²² ק' 18.11.2012

²³ ר' 20.11.2012

²⁴ י' 18.11.2012

²⁵ מ' 18.11.2012

²⁶ מ' 18.11.2012

²⁷ ש' 18.11.2012

²⁸ מ' 18.11.2012

²⁹ ק' 18.11.2012

³⁰ ש' 18.11.2012

³¹ מ' 18.11.2012

³² ע' 18.11.2012

³³ ע' 20.11.2012

³⁴ ע' 20.11.2012

³⁵ ע' 20.11.2012

³⁶ ע' 20.11.2012

³⁷ ג' 18.11.2012

³⁸ נ' 18.11.2012

³⁹ ב' 18.11.2012

